

94(477):323.2"1917/...–2022/..."

Дмитро ЛИСЕНКО,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 032 Історія та археологія, Херсонський державний університет, м. Івано-Франківськ, науковий керівник: Водотика С.Г., д.іст.н., проф.

**ПРАКТИКИ СЕЛЯНСЬКОГО СПРОТИВУ В УКРАЇНІ:
ІСТОРИЧНА ТЯГЛІСТЬ ВІД ПОЛІТИКИ БІЛЬШОВИЦЬКОЇ
ВЛАДИ ДО УМОВ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ**

***Анотація.** Проаналізовано практики селянського спротиву в Україні в історичній перспективі – від політики більшовицької влади 1920-х рр. до умов сучасної російсько-української війни. Визначено основні форми опору селянства, зокрема збройні виступи, та адаптивні стратегії виживання. Особливу увагу приділено регіональному виміру (Півдня України), що дозволяє виявити специфіку взаємодії влади і селянства. Обґрунтовано тезу про історичну тяглість моделей селянського спротиву та їх трансформацію в сучасних умовах.*

***Ключові слова:** селянство, селянський спротив, більшовицька політика, КНС, Південь України, війна.*

Проблема селянського спротиву в Україні є однією з ключових для розуміння механізмів соціальної взаємодії між владою та селянства у XX – на початку XXI ст. Упродовж тривалого часу ця тема перебувала під сильним ідеологічним впливом радянської історіографії, яка трактувала виступи селян як прояви «куркульського бандитизму» або «контрреволюційної діяльності». Водночас сучасні українські дослідження доводять, що селянський спротив мав глибоке соціально-економічне та політичне підґрунтя, був масовим явищем і виступав реакцією на насильницькі трансформації, що впроваджувалися більшовицькою владою [1, с. 214–218].

Особливо важливим є розгляд селянства не лише як об'єкта державної політики, а як активного суб'єкта історичного процесу, здатного до вироблення власних стратегій поведінки. У цьому контексті селянський спротив постає як комплекс практик – від відкритих повстань до прихованих форм опору, що дозволяли селянству зберігати економічну автономію.

Актуальність цієї проблематики значно зросла в умовах сучасної російсько-української війни, коли в сільських регіонах знову спостерігаються подібні моделі поведінки, спрямовані на адаптацію до умов зовнішнього тиску, окупації та руйнування традиційних господарських структур. У 1920-х роках більшовицька влада реалізовувала в Україні комплекс заходів, спрямованих на радикальну трансформацію аграрного сектору. Політика «воєнного комунізму», зокрема продрозкладка, передбачала примусове вилучення хліба та інших продуктів у селянства, що викликало масове невдоволення. Саме продрозкладка стала одним із головних факторів, що спричинили хвилю селянських виступів у 1919–1921 рр. [2, с. 87–90]. Насильницький характер цієї політики підривав економічні основи селянського господарства та руйнував традиційні механізми розподілу ресурсів у громаді.

Важливу роль у реалізації більшовицької політики на селі відігравали комітети незаможних селян (КНС). Формально створені як органи підтримки бідноти, вони фактично виконували функції контролю над селянством, сприяли проведенню продрозкладки та брали участь у репресивних заходах проти заможніших верств. Реакцією на ці процеси став масовий селянський спротив, який охопив значну частину території України. У 1919 році було зафіксовано сотні селянських виступів, що свідчить про системний характер цього явища. Важливо підкреслити, що ці виступи мали різний характер: від локальних бунтів до організованих повстанських рухів, які створювали власні військові формування та контролювали значні території [3].

Важливим регіоном, де селянський спротив набув значного поширення, був Південь України, зокрема Херсонщина. Умови цього регіону — велика кількість заможних селянських господарств, активні товарні зв'язки та відносно високий рівень економічної самостійності — сприяли формуванню сильного протестного потенціалу. Селянські виступи на Півдні мали не лише масовий, але й добре організований характер, що дозволяло їм тривалий час протистояти більшовицьким військам [5, с. 194].

Окрім відкритих форм спротиву, важливе місце займали приховані практики опору. До них належали приховування хліба, саботаж виконання державних розпоряджень, ухилення від мобілізацій та участі в комунальних структурах. Ці практики дозволяли селянству зменшити вплив державної політики та зберегти певну автономію у веденні господарства. Як підкреслюють дослідники, саме такі форми опору були найбільш поширеними, оскільки не вимагали відкритого протистояння і дозволяли уникнути жорстких репресій.

У 1920-х роках із переходом до нової економічної політики (НЕПу) характер взаємовідносин між владою і селянством дещо змінився. Влада була змушена піти на певні поступки, що призвело до тимчасового зниження рівня відкритого спротиву. Проте це не означало його зникнення. Навпаки, селянство адаптувалося до нових умов, виробляючи більш гнучкі стратегії поведінки, спрямовані на збереження економічної самостійності [6, с. 46–50].

Сучасний етап історії України, пов'язаний із повномасштабною російсько-українською війною, актуалізував низку соціальних процесів, які мають глибоке історичне коріння. Особливо це стосується сільських територій, зокрема Півдня України, де у 2022–2023 рр. значна частина населених пунктів опинилася під окупацією. У цих умовах сільське населення знову зіткнулося з практиками зовнішнього контролю, насильницького втручання в господарське життя та спробами інтеграції в чужу політичну систему, що об'єктивно актуалізувало механізми спротиву,

подібні до тих, що спостерігалися у 1920-х роках. Однією з ключових рис сучасної ситуації стало поєднання відкритих і прихованих форм спротиву. Як і в період більшовицької політики, значна частина селянського населення не вступала у пряме збройне протистояння, проте активно використовувала інші способи протидії. До них належали відмова від співпраці з окупаційною владою, саботаж адміністративних розпоряджень, а також підтримка українських сил через передачу інформації або матеріальну допомогу [7].

Разом із тим аналіз сучасної ситуації дозволяє виявити низку структурних подібностей із подіями 1920-х років. По-перше, в обох випадках селянство опиняється в умовах зовнішнього тиску, що супроводжується спробами контролю над економічними ресурсами. По-друге, реакцією на ці процеси стає формування різноманітних практик спротиву, спрямованих на збереження автономії господарства та соціальної стабільності. По-третє, значну роль відіграє недовіра до влади, яка сприймається як чужа та ворожа. Важливим елементом аналізу є також питання про характер цього спротиву. Якщо у 1920-х роках він часто набував відкритої збройної форми, то в сучасних умовах домінують більш гнучкі та адаптивні стратегії. Це пояснюється як зміною співвідношення сил, так і зростанням ролі непрямих методів впливу. Водночас це не означає зменшення інтенсивності спротиву, а лише свідчить про його трансформацію.

Таким чином, можна говорити про існування певної тяглості практик селянського спротиву в Україні. Вона проявляється не у прямому відтворенні форм боротьби, а у збереженні базових моделей поведінки, спрямованих на протидію зовнішньому контролю та захист власних інтересів. Ці моделі включають поєднання відкритих і прихованих форм опору, адаптацію до змінних умов та використання доступних ресурсів для збереження автономії.

Список використаних джерел

1. Ганжа О. І. Українське селянство в період становлення тоталітарного режиму (1917–1927 рр.). Київ: Інститут історії України НАН України, 2000. 208 с.
2. Смолій В. А. (ред.). Нариси історії української революції 1917–1921 років: у 2 кн. Кн. 1. Київ : Наукова думка, 2011. 390 с.
3. Лисенко Д. Функції та роль комітетів незаможних селян в реалізації політики комуністичної партії // Актуальні питання гуманітарних наук. 2025. Вип. 84. Ч. 2. С. 15–20.
4. Історія українського селянства : нариси історії : у 2 т. / відп. ред. В. А. Смолій ; НАН України, Ін-т історії України. — Київ : Наукова думка, 2006. — Т. 2. — 652 с.
5. Котляр Ю. В. Регіональні аспекти повстанського руху селян 20-х рр. XX ст. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Історія. 2002. Т. 21. Вип. 8. С. 138–142.
6. Георгізов Г. М. Українське селянство доби непу: динаміка політичних настроїв та свідомості. – Черкас: «Поліграфічний центр», 2016. – 133 с.
7. Життя під окупацією: соціальні наслідки російських утисків на тимчасово окупованих територіях України : аналітичний звіт / О. Міхеєва, С. Данилов, І. Семиволос ; — Київ, 2023. — 15 с.